

Івацко Мар'яна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська поезія XIX століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Яна Ільченко

ШЛЯХИ ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ ДО ПІЗНАННЯ ГЛИБИН УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Слово – це мовна одиниця, без вивчення якої неможливе пізнання всього механізму мови. Великий швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр зазначав, що «слово, незважаючи на всі труднощі, пов'язані з визначенням цього поняття, є одиницею, що невідступно постає перед нашим розумом як щось центральне в механізмі мови» [5, с. 143]. Воно є багатомірним: характеризується сукупністю семантичних, фонетичних і граматичних ознак, специфічних для кожної мови, має певне емоційне забарвлення, позначає предмети та явища навколишньої дійсності.

Розвиток дітей, їх навчання та виховання є безперервним процесом формування особистості, який значною мірою відбувається завдяки мові, оскільки вона – є важливим знаряддям в пошуках істини. Усе людське життя, дії, мислення й сподівання відображаються в слові. За його допомогою дитина дізнається про почуття та думки, що хвилювали людство віддавна.

Відомі науковці висвітлювали питання лінгводидактичних основ формування вмінь і навичок зв'язного мовлення школярів (І. І. Срезневський, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський), підвищення рівня культури мовлення учнів (Н. Д. Бабич, І. К. Білодід, А. П. Коваль, Л. М. Паламар, Є. Д. Чак та ін.).

Мета статті – дослідження шляхів залучення школярів до пізнання глибин українського слова на уроках української літератури.

Відповідно, розглянемо важливість художнього слова в процесі навчання української літератури, охарактеризуємо шляхи збагачення словникового запасу учнів на уроках словесності.

Розбудова національної системи освіти ставить нові вимоги до формування особистості. Сучасний підхід до мовної освіти потребує всебічного розвитку компетентностей учня, що забезпечується особистісно орієнтованим підходом до навчання.

Головною метою сучасної школи є створення умов для розвитку й самореалізації школярів, формування духовно багатой, всебічно розвиненої особистості, яка вміє грамотно, комунікативно виправдано послуговуватися мовою в різноманітних ситуаціях. Учні повинні вміти не просто володіти рідною мовою, а користуватися нею в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто, залежно від ситуації спілкування, будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання.

Показником мовного розвитку особистості є здатність спілкуватися, тобто комунікативність, яка зумовлена активним використанням засобів мови, вмінням сприймати й відтворювати зміст чужого висловлювання та реалізувати власне, тобто вмінням осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції школярів [1, с. 2].

Пильна увага до слова в тексті активізує художнє сприймання учнів, допомагає творити психологічні передумови для розуміння індивідуальної манери письма митця, виховує інтерес і любов до літературного твору.

Отже, успішне формування у школярів мовленнєвих умінь та навичок передусім залежить від набуття ними знань про слово, яке є опорною одиницею у шкільному курсі рідної мови. Саме при вивченні слова можна виявити, проаналізувати й теоретично узагальнити властивості слова як

мовного знака, оскільки в ньому поєднуються фонетичні, лексичні та граматичні закони мови.

Труднощі в навчанні найбільше характерні саме для тих учнів, у яких недостатня культура мовлення, бідний словниковий запас, прямолінійне розуміння слова в контексті, що зумовлює поверхневе сприймання художнього твору. Тому виникає необхідність забезпечення міжпредметних взаємозв'язків у викладанні мови та літератури, що розвивають і збагачують мовлення, насамперед для глибшого та кращого усвідомлення цих двох предметів, а також для оволодіння всіма іншими предметами шкільної програми, засвоєння яких безпосередньо також залежить від добре розвинутого мовлення та мислення школярів.

Вивчення мови, на думку В. Щербини, «недостатньо опирається на живу основу художньої літератури» [4, с. 136].

На сьогодні є актуальною думка відомого українського психолога І. Синиці про те, що «мову як навчальний предмет деякі словесники зводять по суті до коментованого правопису та віддають йому в жертву години, відведені на інші компоненти мови й мовлення, забуваючи, видно, що орфографія і пунктуація краще засвоюється в процесі загального засвоєння мови. Крім того, орфографія, пунктуація – це ще не мовлення, а тільки умови для успішного користування ним, це технічний бік мовлення, причому тільки писемного» [3, с. 19].

На уроках літератури нині ведеться значна робота з розвитку мовлення. Вона здійснюється в трьох напрямках:

- збагачення словникового запасу учнів;
- оволодіння нормами мови;
- формування навичок виражати свої думки в усній та писемній формі.

Звичайно, ця робота на уроках літератури проводиться крізь призму оволодіння граматичною будовою мови й підпорядкована оволодінню її нормами. При цьому нерідко трапляється, що усне та писемне мовлення

школярів хоч і побудоване відповідно до граматичних норм мови, однак характеризується банальністю викладених думок і примітивізмом.

Є нагальна потреба подальшого вдосконалення мовленнєвого розвитку учнів, формування їх здатності сприймати й розуміти художній твір. Багато недоліків у мовній культурі дітей пояснюється тим, що недостатньо вивчається жива функція мови, тобто «те, як її категорії і закони безпосередньо реалізуються в писемному і живому мовленні. Поглиблення зв'язків вивчення мови та літератури дало б основу для вивчення живого мовлення у його реальному бутті» [4, с. 135].

Головне завдання вчителя-словесника – створити певну систему роботи над формуванням комунікативної компетентності учнів, яка б дозволяла педагогу формувати особистість з високим рівнем комунікативної компетентності, міцними знаннями, постійним прагненням удосконалювати власне мовлення, розвивати творчі здібності.

Є. Пасічник зазначав: «удосконалення чуття мови вимагає, крім теоретичного, практичного досвіду, який набувається поступово. Потрібна належна, цілеспрямована продумана система роботи» [2, с. 196].

Такий практичний досвід школярі можуть набути за умови систематичного виконання спеціальних завдань, спрямованих на розкриття емоційно-естетичної функції слова, зображувально-виражальних можливостей мови.

Працюючи з текстом, словом, учитель має навчити учнів відчувати смислові можливості слова. Слід урахувати й те, що для збагачення мови з усіх стилів найбільш сприятливий художній. Варто пам'ятати, що лише граматичний підхід до мови забезпечує її розгляд як явища, що позбавлене динаміки, функціонування. Тому саме поєднання граматико-діалогічного розгляду мови з емоційним осмисленням її образного буття в літературі розкриває сутність мови як найдорожчого надбання народу, духовного феномена.

Всьому цьому слугують не лише уроки розвитку зв'язного мовлення, а й усі інші уроки літератури, на яких школярів слід учити відчувати найтонші відтінки рідного слова, розуміти образність мови, працювати зі словниками,

осмислювати індивідуальний стиль письменника, напрацьовувати вміння та навички вправно застосувати відповідне слово в певному контексті, вибудовувати складні синтаксичні конструкції тощо, тобто виховувати вдумливого й компетентного читача.

Формування мовної компетенції учнів засобами художнього слова є нагальною необхідністю, яка надасть можливість вільно користуватися мовою, збагатити словниковий запас, активізувати увагу школярів, навчити їх правильно розуміти та грамотно викладати свої думки, підвищити інтерес до вивчення мови, забезпечити інтенсивну й продуктивну роботу.

Література

1. Богосвятська А. І. Особливості вивчення теоретико-літературних понять. *Зарубіжна література в школах України*. 2014. № 10. С. 22–28.
2. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. 351 с.
3. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт. 2002. 344 с.
4. Градовський А. В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: монографія. Черкаси : Брама, 2003. 292 с.
5. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 696 с.

Ільченко Яна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: розвиток зв'язного мовлення на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О.А.